

สิทธิของพระภิกษุทางกฎหมายอาญา*

พระมหาธมมย์ แดงทรัพย์**
รองศาสตราจารย์ศิริศักดิ์ ศุภมนตรี***

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้กล่าวถึงสถานะอันเป็นที่มาของสิทธิแห่งพระภิกษุในทางกฎหมายอาญา ผลการวิจัยพบว่า แม้พระภิกษุเป็นประชากรกลุ่มหนึ่งของประเทศ แต่กฎหมายอาญาของประเทศไทยยังระบุสิทธิของพระภิกษุไว้ไม่ชัดเจนพอ ไม่ปรากฏชัดเจนว่าพระภิกษุมีสิทธิพิเศษ และไม่มีบทบัญญัติตามกฎหมายของไทยที่ให้สิทธิประการต่างๆ แก่พระภิกษุไว้เฉพาะ และเป็นระบบแต่อย่างใด ปรากฏก็เพียงในกระบวนการทางอาญาบางขั้นตอน เช่น การจับกุม การสอบสวน การฟ้องร้อง การพิจารณาพิพากษาคดี และการบังคับโทษที่ต้องดำเนินการด้วยความอ่อนโยนเท่านั้น แต่ในทางปฏิบัติมีปัญหาอยู่หลายขั้นตอน ต่างกับประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวซึ่งมีบทบัญญัติรับรองสิทธิของพระภิกษุว่า ต้องผ่านกระบวนการพิจารณาทางสงฆ์ก่อน จึงจะมาผ่านที่กระบวนการทางอาญา ประเทศไทยควรบัญญัติสิทธิทางอาญาของพระภิกษุให้ชัดเจน จัดให้มีสถานที่พิเศษสำหรับพระภิกษุผู้อยู่ระหว่างถูกดำเนินคดีอาญา มีกระบวนการพิจารณาคดีเฉพาะ และควรจัดตั้งศาลสงฆ์ขึ้นมา

คำสำคัญ : สิทธิ, พระภิกษุ, กฎหมายอาญา

* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ปริญญานิติศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

** ป.ธ. ๙, น.ม. (กฎหมายมหาชน), ป. ภาษาอังกฤษเฉพาะอาชีพ (กฎหมาย) ม. สุโขทัยธรรมาธิราช

*** น.บ., น.ม. ม. ธรรมศาสตร์

รองศาสตราจารย์ประจำสาขาวิชานิติศาสตร์ ม. สุโขทัยธรรมาธิราช

MONKS' RIGHTS UNDER CRIMINAL LAW

Abstract

This research examines the state in which the rights of monks originated under criminal law. Monks are citizens of a country. However, the rights of the monk under criminal law are unclear in terms of the procedure taken for monks who commit crime. This causes problem of how monks reserve the rights under such law. Therefore, this thesis will study and analyze rights of monks under criminal law and provide recommendations for improvement of the Clergy Act in order to clarify rights of the monk under criminal law and decrease under criminal law become clearer and problems arising from unclear lawful rights of monks.

This study is a qualitative research in law. Criminal procedures taken for monks committing crime, including, arrest, inquiry, criminal prosecution, hearing, judgment and punishment, was studied and analyzed. The Clergy Act, Criminal Code, books, papers and researches were studied and interviews with experts on rights of monks under criminal law were conducted.

Research findings revealed that rights of monks under criminal law were not clear and stipulated in a systematic manner. It was only stated that arrests, inquiries, prosecution, judgment process and punishment of monks should be done in a gentle way. This is different from criminal law of the People's Democratic Republic of Laos, where monks must go through monastic procedure before being prosecuted under criminal law. This added more layers to procedure.

After a through study, it was determined that rights of monks under criminal law had to be clearly stated when it came to disrobement, testifying and being held as defendants. During criminal prosecution, a place should be allocated for monks. Finally, monastic court should be established to eliminate ambiguity and complexity of present practices.

Keywords : Right, Monk, Criminal Law

๑. คำนำ

ศาสนามีความสำคัญต่อมนุษย์ มนุษย์ใช้ศาสนาธรรมเป็นเครื่องขัดเกลาจิตใจของคน มีศีลหรือวินัยเป็นเครื่องขัดดัดจิตใจคือความประพฤติของคนให้อยู่ในกรอบแห่งความสงบสุขและสันติ ดังนั้นศาสนาจึงเป็นเครื่องค้ำจุนโลกของเราให้เกิดความปรองดอง ให้คนมีมิตรไมตรีต่อกัน ศาสนาเป็นรากฐานสำคัญประการหนึ่งในการสร้างสังคมให้มีสันติภาพ ในสังคมอุดมสุขตามหลักศาสนา มนุษย์ย่อมมีโอกาสในการพัฒนาตนเองและพัฒนาสังคมให้เจริญก้าวหน้าได้

ในประเทศไทย คนไทยส่วนใหญ่นับถือพระพุทธศาสนามาเป็นเวลายาวนาน พระพุทธศาสนามีความสำคัญต่อสังคมไทยอย่างมาก แนวคิดตามพระพุทธศาสนาได้ฝังรากลึกกลงไปในสังคมไทยและปรากฏออกมาในค่านิยมจารีตประเพณี การเมือง การปกครอง คนไทยมีพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ สถาบันพระพุทธศาสนามีบทบาทในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน เป็นศูนย์รวมของประชาชน จึงเป็นสถาบันหลัก ๑ ใน ๓ ของชาติ ได้แก่ ชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ สถาบันทั้งสามนี้ได้ทำให้ประเทศไทยเป็นปึกแผ่นมั่นคงมาจนปัจจุบันนี้ พระพุทธศาสนานั้น มีพระภิกษุเป็นหลักช่วยถ่ายทอดหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาและปลูกฝังคตินิยมแก่คนไทยมาช้านานจนกลายเป็นที่พึ่งทางจิตวิญญาณของคนไทยเสมอมา

พระพุทธศาสนามีองค์ประกอบที่สำคัญ ได้แก่ พระศาสนา ศาสนธรรม ศาสนทายาท ศาสนวัตถุ ศาสนสถาน ศาสนพิธี องค์ประกอบเหล่านี้มีความสัมพันธ์กัน พระภิกษุได้ชื่อว่าเป็นศาสนทายาท เป็นผู้ศึกษาพระธรรมคำสั่งสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้วประพฤติปฏิบัติและสั่งสอนให้คนอื่นปฏิบัติตาม ถือได้ว่าเป็นบริษัทที่สัมพันธ์ใกล้ชิดต่อพระศาสดามากกว่าบริษัทอื่นๆ บุคคลผู้ได้รับการบรรพชาอุปสมบทอย่างถูกต้องตามพระวินัยเท่านั้น จึงถือได้ว่ามีสถานะเป็นพระภิกษุ นอกจากนี้ ยังประพฤติปฏิบัติ

ให้อยู่ในกรอบและหลักเกณฑ์แห่งพระธรรมวินัย จึงจะได้ชื่อว่าเป็นพระภิกษุที่แท้จริง

อย่างไรก็ตาม พระภิกษุนั้นเป็นหน่วยหนึ่งในสังคม จำเป็นต้องประพฤติปฏิบัติตนอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์แห่งบทบัญญัติตามกฎหมายเพื่อความร่มเย็นผาสุกของบ้านเมือง ดังนั้น พระภิกษุกับบ้านเมืองจะแยกออกจากกันเด็ดขาดในลักษณะต่างฝ่ายต่างอยู่ไม่ได้ ต่างก็มีส่วนสัมพันธ์กัน ทางบ้านเมืองนั้น ถือกฎหมายเป็นสิ่งสำคัญ บุคคลหรือนิติบุคคล เมื่อถือกำเนิดขึ้นมาแล้ว ย่อมต้องมีสถานะทางกฎหมายรับรองเพื่อปกป้องสิทธิและหน้าที่ของบุคคลนั้นๆ แต่เมื่อเมื่อบุคคลได้บรรพชาอุปสมบทเป็นพระภิกษุแล้ว สถานะทางสังคมของบุคคลนั้นเปลี่ยนไป สถานะทางกฎหมายโดยเฉพาะอย่างยิ่งกฎหมายอาญาก็ควรเปลี่ยนตามไปด้วย เพื่อให้กฎหมายอาญารองรับสิทธิและหน้าที่ของพระภิกษุ และกำหนดความสามารถในการใช้สิทธิ การทำหน้าที่ และความรับผิดชอบตามที่กฎหมายกำหนดไว้สำหรับพระภิกษุเป็นการเฉพาะ

กฎหมายอาญาของไทยควรระบุสิทธิของพระภิกษุไว้ให้ชัดเจน เหมาะสมและสอดคล้องกับสภาพของสังคมไทย เพื่อให้พระภิกษุเกิดความคล่องตัวในการใช้สิทธิทางกฎหมายอาญา และเพื่อให้พระภิกษุสามารถแก้ไขปัญหาต่างๆ ได้ตามสภาวะการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป รวมทั้งกำหนดให้พระภิกษุมีส่วนร่วมในการปกป้องและรับผิดชอบต่อสิทธิทางกฎหมายอาญาของพระภิกษุเองด้วย อันจะเป็นประโยชน์ทำให้สังคมอยู่ได้ด้วยความร่วมมือเป็นสุขภายใต้กรอบแห่งกฎหมายของรัฐ ถึงเวลาที่ทุกฝ่ายจะต้องร่วมมือกันแสวงหาแนวทางที่เหมาะสมเพื่อวางหลักเกณฑ์สำหรับปฏิบัติต่อพระภิกษุ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อพระภิกษุต้องคดีอาญา

ผู้วิจัยได้สังเกตเห็นข้อบกพร่องแห่งสิทธิในกฎหมายอาญาของไทยบางประการซึ่งไม่สอดคล้องกับพระธรรมวินัย และไม่เหมาะสมกับสภาพสังคมไทยในปัจจุบัน จึงต้องการศึกษาพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ที่เกี่ยวกับ

การดำเนินคดีอาญาเมื่อพระภิกษุกระทำผิด และศึกษากฎหมายอาญาในประเด็นที่กำหนดสิทธิของพระภิกษุให้แตกต่างกับสิทธิของบุคคลทั่วไป จากนั้นก็จะวิเคราะห์และเสนอแนวทางปรับปรุงแก้ไขเพื่อให้ได้ตัวบทกฎหมายที่เหมาะสมยิ่งขึ้น

๒. สิทธิทางอาญาของพระภิกษุ

สังคมอารยะถือกันว่าสิทธิและเสรีภาพเป็นสิ่งที่มนุษย์แต่ละคนจำเป็นต้องมี มนุษย์ใช้สิทธิและเสรีภาพเพื่อพัฒนาบุคลิกภาพของตนทั้งทางกายภาพและทางจิตใจเป็นคุณค่าสูงสุด องค์กรทุกส่วนของรัฐ ไม่ว่าจะเป็นองค์กรผู้ใช้อำนาจนิติบัญญัติ องค์กรผู้ใช้อำนาจบริหาร หรือองค์กรผู้ใช้อำนาจตุลาการ จะต้องเคารพและความคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของบุคคลหนึ่งในสิทธิดังกล่าว ได้แก่ **สิทธิตามรัฐธรรมนูญ** หรือ **สิทธิตามกฎหมายมหาชน** หมายถึง อำนาจตามรัฐธรรมนูญในฐานะกฎหมายสูงสุดบัญญัติรับรองและคุ้มครองปัจเจกบุคคลในอันที่จะกระทำหรือไม่กระทำการใดการหนึ่ง การให้อำนาจดังกล่าวแก่ปัจเจกบุคคลได้ก่อให้เกิดสิทธิคุ้มครองปัจเจกไม่ให้บุคคลผู้ใดแทรกแซงสิทธิตามรัฐธรรมนูญของบุคคล โดยบุคคลสามารถร้องต่อองค์กรของรัฐมิให้แทรกแซงสิทธิของตนในบางกรณี การรับรองดังกล่าว ได้ก่อให้เกิดสิทธิเรียกร้องให้รัฐดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่งด้วย นอกจากนี้ สิทธิตามรัฐธรรมนูญยังหมายรวมถึง การให้หลักประกันในเชิงสถาบัน สิทธิตามรัฐธรรมนูญจึงเป็นความสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกบุคคลกับรัฐ และผูกพันองค์กรผู้ใช้อำนาจรัฐให้ต้องเคารพปกป้องและคุ้มครอง เพื่อให้สิทธิตามรัฐธรรมนูญมีผลในทางปฏิบัติ (กิตติวัฒน์ รัตนติลภ ญ ภุเกศ, ๒๕๕๒: ๓๒๑)

ทุกคนที่เกิดมาในโลกนี้ย่อมมีสิทธิตามที่ได้กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญอันเป็นกรอบแห่งการดำเนินชีวิตได้โดยเสรี แต่จำกัดอยู่ในกรอบที่ได้กำหนดเอาไว้ ความคิดนี้มีมาตั้งแต่ยุคกรีกโบราณ ส่วนในปรัชญาสมัยใหม่ เริ่มต้นที่ความคิด

เกี่ยวกับสภาวะธรรมชาติของมนุษย์ของจอห์น ล็อก และพัฒนาอย่างต่อเนื่องเรื่อยมา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง สิทธิเกี่ยวกับชีวิต ร่างกาย ทรัพย์สิน และกระทบกับสิทธิของบุคคลตามกฎหมายอาญา และเกี่ยวข้องกับการกำหนดความผิดทางอาญา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การกระทำที่อาจเป็นอันตรายต่อผู้อื่น สิทธิกำหนดความผิดทางอาญามีวัตถุประสงค์เพื่อคุ้มครองบุคคลมิให้ถูกผู้อื่นกระทำประทุษร้ายโดยเจตนา คุ้มครองป้องกันสภาวะจิตใจของสมาชิกในสังคม คุ้มครองป้องกันทรัพย์สินส่วนบุคคล มิให้ถูกลักขโมย ฉ้อโกง หรือถูกทำให้เสียทรัพย์สิน และกรณีอื่นๆ ได้แก่ คุ้มครองสาธารณสุขไม่ให้ต้องประสบกับความไม่สะดวกสบายต่างๆ ป้องกันและรักษาสถาบันทางสังคม รวมทั้งทำให้วัตถุประสงค์ตามที่กฎหมายบังคับไว้บรรลุผล และส่งผลให้สังคมสงบสุข

ประเทศไทยมีประชากรจำนวนมากอาศัยอยู่ร่วมกัน ในจำนวนนี้มีบุคคลที่เรียกว่าพระภิกษุรวมอยู่ด้วย บางครั้งพระภิกษุก็กระทำผิดกฎหมายอาญา และต้องถูกดำเนินคดีทางอาญา เมื่อพระภิกษุกระทำผิดกฎหมายอาญาก็ต้องถูกดำเนินคดีตามกระบวนการแห่งกฎหมาย ในเบื้องต้นผู้วิจัยพบว่า พระภิกษุมีสิทธิพิเศษทางกฎหมายอาญา ทำให้แตกต่างกับบุคคลทั่วไป แต่เมื่อได้ศึกษาขั้นตอนการดำเนินคดีอาญากับพระภิกษุแล้ว กลับพบว่า พระภิกษุไม่มีสิทธิพิเศษแตกต่างกับบุคคลธรรมดาแต่อย่างใด กล่าวคือ พระภิกษุคงมีสิทธิขั้นพื้นฐานเหมือนกับบุคคลทั่วไปนั่นเอง เนื่องจากไม่มีกฎหมายบัญญัติให้ใช้วิธีดำเนินคดีทางอาญากับพระภิกษุที่กระทำผิดกฎหมายในลักษณะที่แตกต่างกับบุคคลทั่วไป มีก็แต่เพียงระเบียบปฏิบัติให้เจ้าพนักงานต้องดำเนินคดีด้วยความละเอียดรอบคอบสุขุม และเป็นไปด้วยความสุภาพอ่อนโยนเท่านั้น

ในประเทศไทยไม่มีศาลศาสนาหรือศาลสงฆ์ เหมือนกับศาลศาสนาที่ดำเนินคดีกับพระในศาสนาคริสต์ เมื่อได้กระทำความผิดทางอาญาในสมัยโรมันโบราณ การมี

ศาลพิเศษให้ทำหน้าที่พิจารณาคดีเกี่ยวกับการกระทำผิดของพระแสดงให้เห็นว่า ในสมัยโรมันโบราณ เมื่อพระกระทำผิดทางอาญา ก็มีศาลศาสนาทำหน้าที่พิจารณาพิพากษาคดีเฉพาะแยกออกจากบุคคลทั่วไป ศาลศาสนามีหน้าที่สอบสวนกรณีที่มีบุคคลกล่าวหาพระว่าประพฤติผิดวินัยและมีอำนาจอื่นๆ ได้แก่ หน้าที่เกี่ยวกับคดีเรื่องตัวอาครและที่ดินที่มีผู้อุทิสแก่ศาสนจักร อำนาจในการบังคับให้ผู้อยู่อาศัยในที่ดินของศาสนจักรจ่ายเงินช่วยเหลือศาสนา

ในสังคมตะวันตก ศาลศาสนามีอำนาจกว้างขวางสามารถแก้ไขปัญหของประชาชนและของพระได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ปัญหาเรื่องความเชื่อและศีลธรรม และมีอำนาจพิจารณาคดีที่เป็นความผิดต่อศาสนาทุกเรื่อง เช่น ความผิดที่กระทำการขัดต่อหลักสำคัญของศาสนา ความผิดที่กระทำการอันเป็นปฏิปักษ์ต่อศาสนาอย่างร้ายแรง และความผิดที่ประพฤติผิดศีลธรรม เช่น พวกประพฤติผิดในกาม พวกชอบกล่าวคำสบถ พวกติดสุรา พวกนายทุนหน้าเลือด และพวกหมิ่นประมาท รวมถึงการเผาแม่มดทั้งเป็น (อภิรตัน เพ็ชรศิริ, ๒๕๕๒: ๒๔) เหล่านี้ล้วนแต่เป็นความผิดที่เกี่ยวข้องกับศาสนา ศีลธรรม ขนบธรรมเนียม ระเบียบกฎเกณฑ์ และความรู้สึกนึกคิดของประชาชนในสังคมโดยรวม เป็นการควบคุมพฤติกรรมของบุคคลในสังคมให้ปฏิบัติตามในทิศทางเดียวกัน ดังนั้นจึงเห็นได้ว่า ศาสนานั้นมีอิทธิพลต่อดัชนีกฎหมายและปรัชญากฎหมายรวมถึงมีกระบวนการต่างๆ ตามกฎหมายอาญาของโรมันด้วย ส่วนกฎหมายของไทย การดำเนินคดีกับพระภิกษุที่กระทำผิดกฎหมายอาญา ไม่มีข้อกำหนดให้แยกไว้ต่างหากเหมือนกับศาลทหาร ศาลทหารจัดตั้งขึ้นไว้เพื่อดำเนินการทางคดีอาญากับทหารที่กระทำผิดกฎหมายอาญาตามที่มีบทบัญญัติแยกไว้ต่างหากให้แตกต่างกับบุคคลธรรมดาทำให้เกิดความไม่ชัดเจนขึ้น ในกระบวนการดำเนินคดีอาญากับพระภิกษุ ได้แก่ขั้นตอนต่อไปนี้

๑. การจับกุม

เมื่อพระภิกษุกระทำผิดกฎหมายอาญา กฎหมายได้ให้อำนาจและวางหลักเกณฑ์ไว้ให้จับกุมได้เช่นเดียวกับจับกุมบุคคลธรรมดา เพียงแต่มีประมวลระเบียบของเจ้าหน้าที่ตำรวจเกี่ยวกับคดี เล่มที่ ๑ ลักษณะ ๓ บท ๕ ข้อ ๓๙ วางหลักไว้ว่า เจ้าหน้าที่ตำรวจต้องระลึกไว้เสมอว่าพระภิกษุสามเณรนั้นเป็นที่เคารพกราบไหว้ของพุทธศาสนิกชน การกระทำใดๆ ต่อพระภิกษุสามเณรจะต้องกระทำด้วยความเคารพและอ่อนโยนในทุกกรณี อย่างไรก็ตาม เมื่อจับกุมตัวพระภิกษุผู้กระทำผิดได้แล้ว หากจำเป็นจะต้องควบคุมตัว ก็ให้ปฏิบัติตามระเบียบว่าด้วยการควบคุมตัวบุคคลธรรมดา มิได้มีระเบียบปฏิบัติต่อพระภิกษุเป็นกรณีพิเศษ ที่ว่าให้ดำเนินการจับกุมด้วยความเคารพสุภาพอ่อนโยนนั่น ก็ไม่มีหลักเกณฑ์ที่แน่นอน ย่อมสุดแต่แต่สถานการณ์และต้องพิจารณาเป็นรายกรณีไป

๒. การสอบสวน

การสอบสวนพระภิกษุที่กระทำความผิดอาญา ยังคงเหมือนกับการสอบสวนบุคคลธรรมดา เพราะไม่มีระเบียบหรือกฎหมายให้สอบสวนพระภิกษุไว้โดยเฉพาะ ดังนั้น พนักงานสอบสวนจึงมีอำนาจสอบสวนพระภิกษุที่กระทำความผิดกฎหมายอาญาได้ตามที่กฎหมายกำหนด

๓. การฟ้องร้อง

การฟ้องดำเนินคดีอาญาเป็นอำนาจหน้าที่ของพนักงานอัยการซึ่งจะออกคำสั่งให้ฟ้องหรือไม่ให้ฟ้อง หรือสั่งให้สอบสวนเพิ่มเติม หรือสั่งให้ส่งยานพาหนะให้ซักถาม หากพนักงานสอบสวนมีความเห็นควรสั่งฟ้อง ก็จะส่งสำนวนพร้อมตัวผู้ต้องหาเพื่อให้อัยการสั่งฟ้อง เว้นแต่ผู้ต้องหาจะถูกศาลสั่งขังไว้ในระหว่างสอบสวน หรืออนุญาตให้ปล่อยตัวชั่วคราว หากพนักงานอัยการมีความเห็นว่าควรสั่งฟ้องก็ต้องยื่นฟ้องผู้ต้องหาต่อศาลต่อไป หากพระภิกษุถูกจับกุม

และถูกควบคุมตัวอยู่ที่สถานีตำรวจโดยไม่ได้ยื่นคำขอให้ปล่อยตัวชั่วคราว พนักงานสอบสวนก็ไม่อาจอนุญาตให้พระภิกษุกลับวัดได้ พนักงานสอบสวนจำเป็นต้องดำเนินการให้พระภิกษุสงฆ์นั้นสละสมณเพศ ก่อนจะนำตัวไปเข้าห้องควบคุม

๔. การพิจารณาพิพากษาคดี

ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา ๑๗๒ ได้กำหนดกระบวนการพิจารณาพิพากษาคดีและการสืบพยานในศาลไว้ว่า ให้กระทำโดยเปิดเผยต่อหน้าจำเลย เว้นแต่มีบทบัญญัติไว้เป็นอย่างอื่น ทำให้พระภิกษุที่ตกเป็นจำเลยต้องเข้าสู่กระบวนการพิจารณาพิพากษาคดีต่างๆ ที่ยังครองผ้ากาสาวพัสตร์อยู่ ประเทศไทยยังไม่มีกฎหมายบัญญัติให้พิจารณาพิพากษพระภิกษุแยกเป็นพิเศษต่างหากจากบุคคลทั่วไป

๕. การบังคับโทษ

ในกรณีที่พระภิกษุถูกดำเนินคดีตามขั้นตอนกฎหมาย ตั้งแต่ขั้นการจับกุม การสอบสวน การพิจารณาพิพากษา หากพระภิกษุนั้นยังไม่ได้สละสมณเพศ และมหาเถรสมาคมก็ไม่ได้มีระเบียบให้พระภิกษุต้องสละสมณเพศระหว่างตกเป็นผู้ต้องหา ที่ผ่านมาอาศัยการปฏิบัติตามๆ กันมา ขาดหลักเกณฑ์ที่แน่นอน แต่เมื่อกระบวนการทางคดีมาถึงขั้นการบังคับคดีให้เป็นไปตามคำพิพากษาของศาล ได้แก่การจำคุกและกักขัง ก็จำเป็นต้องบังคับให้พระภิกษุสละสมณเพศ

๓. เปรียบเทียบสิทธิทางอาญาของพระภิกษุไทยกับพระภิกษุลาว

เมื่อผู้วิจัยเปรียบเทียบสิทธิกฎหมายอาญาของพระภิกษุไทยกับพระภิกษุลาวในประเทศสาธารณรัฐ

ประชาธิปไตยประชาชนลาว ก็พบว่า ในประเทศไทย การปฏิบัติและดำเนินการกับพระภิกษุเมื่อกระทำผิดกฎหมายอาญานั้นมีความไม่แน่นอน เนื่องจากบทบัญญัติตามพระธรรมนูญและกฎหมายของบ้านเมืองยังไม่สอดคล้องกัน ฝ่ายคณะสงฆ์เองก็ยังไม่มีความพร้อมหรือบุคลากรให้ได้มาซึ่งพยานหลักฐานในข้อเท็จจริง รอแต่หลักฐานทางฝ่ายบ้านเมืองเท่านั้น และทางฝ่ายบ้านเมืองนั้นเมื่อพระภิกษุกระทำผิดกฎหมายอาญาแล้ว ก็ดำเนินการตามกฎหมายอาญาและพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ (แก้ไขเพิ่มเติม ฉบับที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๓๕) คู่กันไป ทำให้พระภิกษุมีสถานะทางกฎหมายอาญาที่แตกต่างกับบุคคลธรรมดาโดยทั่วไป คือ มีกฎหมายเข้ามาดำเนินการและคุ้มครองสถานะของพระภิกษุเพิ่มเติมจากกฎหมายอาญาที่บังคับใช้แก่บุคคลธรรมดา พระภิกษุนั้นเมื่ออยู่ภายใต้บังคับของกฎหมายอาญาซึ่งใช้แก่บุคคลทั่วไป ก็ยังต้องอยู่ภายใต้กฎหมายคณะสงฆ์อีกด้วย แต่ก็ยังเป็นสิทธิพิเศษเฉพาะบางประการเท่านั้น ไม่ได้คุ้มครองสถานะหรือให้สิทธิพิเศษแก่พระภิกษุไปจนสิ้นกระบวนการทางอาญา

ส่วนพระภิกษุในสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวมีกฎหมายที่เรียกว่าพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๔๑ อันเป็นธรรมนูญปกครองพระสงฆ์ลาวให้เป็นระเบียบเรียบร้อยและเป็นเอกภาพ การปกครองดูแลคณะสงฆ์โดยพระสงฆ์ลาวนั้น ก็อยู่ภายใต้กฎหมายของคณะสงฆ์และกฎหมายของฝ่ายบ้านเมือง เมื่อเกิดกรณีที่พระภิกษุกระทำผิดกฎหมายอาญา ตามกฎหมายของคณะสงฆ์ลาวจะให้พระธรรมธรและพระวินัยธรวินิจฉัยตามฐานแห่งความผิดเสียก่อน แล้วจึงมอบให้เจ้าหน้าที่ฝ่ายบ้านเมืองดำเนินการต่อไป ทำให้สถานะทางกฎหมายอาญาของพระภิกษุยังคงอยู่จนกว่าพระธรรมธรและพระวินัยธรจะวินิจฉัยว่าถูกหรือผิด ดังนั้น จะเห็นได้ว่าสถานะของพระภิกษุลาวในทางกฎหมายอาญานั้นมีความชัดเจนในด้าน

การคุ้มครองพระภิกษุที่กระทำผิดกฎหมายอาญาเนื่องจากมีการวินิจฉัยของทางฝ่ายคณะสงฆ์เสียก่อนแล้วจึงมอบสิทธิให้แก่ทางฝ่ายบ้านเมือง น่าสังเกตว่า การวินิจฉัยความผิดของพระภิกษุที่กระทำผิดกฎหมายอาญานั้น พระธรรมธรและพระวินัยธรจะเป็นผู้วินิจฉัยอธิกรณ์สงฆ์ตามฐานแห่งความผิด คือตามพระวินัยเท่านั้นแล้วจึงมอบสิทธิให้เจ้าหน้าที่บ้านเมืองให้นำพระภิกษุผู้กระทำผิดไปดำเนินคดีอาญาตามกฎหมาย

๔. ปัญหาเกี่ยวกับสิทธิของพระภิกษุทางกฎหมายอาญา

เมื่อพระภิกษุทำผิดกฎหมายอาญาก็จะต้องดำเนินการตามกฎหมายที่ทางฝ่ายบ้านเมืองบัญญัติไว้ แต่พระภิกษุก็ต้องอยู่ภายใต้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์อันเป็นกฎหมายที่บัญญัติไว้สำหรับดำเนินการกับพระภิกษุที่กระทำผิดกฎหมายอาญาด้วย ดังนั้น ในกรณีเดียวกัน ความผิดใดๆ ที่เกิดขึ้น หากบุคคลผู้กระทำความผิดอยู่ต่างประเทศภาวะ เช่น เพศฆราวาสกับเพศพระภิกษุ ก็ควรที่จะปฏิบัติต่อบุคคลผู้กระทำความผิดให้แตกต่างกัน (ลัมพันธ์ เสริมชีพ, ๒๕๔๓: ๑๖) อย่างไรก็ตาม การดำเนินคดีทางอาญากับภิกษุที่กระทำความผิด ก็มีปัญหาเกี่ยวกับสิทธิของพระภิกษุขึ้น ดังจะได้วิเคราะห์ให้เห็นเป็นประเด็นๆ ไปด้วย

๑. การดำเนินการให้พระภิกษุผู้กระทำผิดกฎหมายอาญาสละสมณเพศ

พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ (แก้ไขเพิ่มเติม ฉบับที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๓๕) มาตรา ๒๙ แม้จะมีบัญญัติเกี่ยวกับหลักการปล่อยตัวชั่วคราวและการควบคุมพระภิกษุที่ตกเป็นผู้ต้องหาไว้เป็นพิเศษแตกต่างกับบุคคลทั่วไป แต่เมื่อปฏิบัติจริง กลับยังไม่ชัดเจนเพียงพอ

๒. การควบคุมตัวพระภิกษุที่กระทำความผิดทางอาญา

พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ (แก้ไขเพิ่มเติมฉบับที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๓๕) มาตรา ๒๙ กำหนดให้เจ้าอาวาสแห่งวัดที่พระภิกษุผู้กระทำความผิดอาญาสังกัดอยู่ เป็นผู้ดำเนินการควบคุมตัวพระภิกษุเท่านั้น แต่หากพระภิกษุไปกระทำความผิดที่วัดอื่นหรือทำผิดนอกวัดก็จะเกิดปัญหา ทำให้การควบคุมตัวพระภิกษุรูปที่กระทำความผิดขาดความรวดเร็ว ปัจจุบันประเทศไทยยังไม่มีหน่วยงานกลางที่รับผิดชอบในการควบคุมตัวพระภิกษุ

๓. การควบคุมตัวพระภิกษุที่เป็นเจ้าอาวาสซึ่งเป็นผู้กระทำความผิดคดีอาญา

มาตรา ๒๙ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ (แก้ไขเพิ่มเติมฉบับที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๓๕) กำหนดให้เจ้าอาวาสเป็นผู้ควบคุมตัวพระภิกษุผู้กระทำความผิด แต่หากเจ้าอาวาสเป็นผู้กระทำความผิดเสียเอง กฎหมายก็ไม่ได้บัญญัติให้เจ้าคณะผู้ปกครองลำดับชั้นที่สูงขึ้นตามลำดับเป็นผู้ควบคุมตัว จึงเกิดปัญหาว่า ใครจะเป็นผู้ควบคุมตัว หากเจ้าอาวาสเป็นผู้กระทำความผิดอาญา

๔. กรณีที่บุคคลธรรมดากระทำความผิดทั้งสิทธิทางกฎหมายอาญาของพระภิกษุ

บางกรณีมีบุคคลธรรมดาไปกระทำความผิดทั้งสิทธิทางกฎหมายอาญาของพระภิกษุ พระภิกษุนั้นจะฟ้องร้องดำเนินคดีอาญาได้หรือไม่ ก็ยังไม่มีหลักปฏิบัติที่ชัดเจนแยกออกจากบุคคลธรรมดา ดังนั้น พระภิกษุจึงต้องฟ้องร้องคดีอาญาในลักษณะเดียวกับบุคคลธรรมดา

๕. การขาดผู้รับผิดชอบคณิสถานของพระภิกษุเมื่อศาลพิสูจน์ว่าเป็นผู้บริสุทธิ์

กรณีที่พระภิกษุถูกจับโดยต้องหาว่ากระทำความผิดอาญา แล้วถูกให้ลະสมณเพศ แต่ภายหลังศาลได้พิสูจน์ว่า พระภิกษุนั้นไม่ได้กระทำความผิดและให้ปล่อยตัวไป ก็ไม่มีหน่วยงานใดเข้ามารับผิดชอบดำเนินการคืนสถานะแก่พระภิกษุนั้น

๖. การขาดหลักปฏิบัติที่แน่นอนเมื่อต้องให้พระภิกษุลະสมณเพศ

การดำเนินการให้พระภิกษุลະสมณเพศเมื่อพระภิกษุนั้นกระทำความผิดอาญายังขาดหลักปฏิบัติที่แน่นอนทำให้เกิดปัญหาแก่ผู้ที่เกี่ยวข้อง ไม่ว่าจะเป็นฝ่ายสงฆ์หรือฝ่ายเจ้าหน้าที่

ประเด็นต่างๆ ดังที่ได้กล่าวมา จะเห็นได้ว่า สิทธิของพระภิกษุในทางกฎหมายอาญานั้น มีปัญหาในการปฏิบัติ การคุ้มครองสิทธิความเป็นพระภิกษุก็ปฏิบัติตามที่เคยปฏิบัติกันมาเพียงเบื้องต้นเท่านั้น ไม่ได้มีมาตรการคุ้มครองสิทธิของพระภิกษุในทางกฎหมายที่ชัดเจนแต่อย่างใด ไม่ว่าจะเป็นขั้นตอนการจับกุม การสอบสวน และการพิจารณาคดีในชั้นศาล ทั้งนี้ เนื่องจากไม่มีกระบวนการดำเนินคดีอาญากับพระภิกษุที่กระทำความผิดกฎหมายแยกไว้เป็นกรณีพิเศษเหมือนอย่างที่มีศาลทหารแยกออกจากศาลยุติธรรมเพื่อดำเนินคดีอาญากับทหารประจำการที่กระทำความผิดกฎหมายอาญา

๕. ข้อเสนอแนะ

การศึกษาสิทธิของพระภิกษุทางกฎหมายอาญาประเด็นต่างๆ ดังได้กล่าวมาข้างต้น ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะดังต่อไปนี้

๑. ควรให้ความหมายหรือนิยามของคำว่า “พระภิกษุ” เอาไว้ในมาตรา ๕ ทวิ วรรคห้า แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ (แก้ไขเพิ่มเติม ฉบับที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๓๕) ว่า “พระภิกษุ หมายถึง ชายที่บวชเป็นพระในพระพุทธศาสนา ที่ถูกต้องตามพระธรรมวินัยและตามกฎหมายนี้” และเพิ่มมาตราที่ ๕ จัตวา ว่า “สภาพของความเป็นพระภิกษุเริ่มต้นและสิ้นสุดลงตามพระธรรมวินัยและกฎหมายเท่าที่ไม่ขัดแย้งกับพระธรรมวินัย”

๒. ควรกำหนดให้มีเจ้าคณะพระสังฆาธิการผู้ปกครองระดับสูงขึ้นไปตามลำดับชั้นเป็นผู้ควบคุมตัวเจ้าอาวาสที่กระทำความผิดกฎหมายอาญา และควรเพิ่มเติมไว้ในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ (แก้ไขเพิ่มเติม ฉบับที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๓๕) มาตรา ๒๙/๑ ว่า “หากเจ้าอาวาสกระทำความผิดกฎหมายให้มีเจ้าคณะพระสังฆาธิการผู้ปกครองระดับสูงขึ้นไปตามลำดับชั้นเป็นผู้ควบคุมตัว ส่วนดำเนินการตามกฎหมายให้อนุโลมตามมาตรา ๒๙”

๓. ควรจัดให้มีสถานที่พิเศษสำหรับพระภิกษุระหว่างถูกดำเนินคดีอาญาแทนที่จะให้ลະสมณเพศ โดยบัญญัติเพิ่มเติมไว้ในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ (แก้ไขเพิ่มเติม ฉบับที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๓๕) มาตรา ๓๐/๑ ว่า “หากพระภิกษุรูปใดถูกจับโดยต้องหาว่ากระทำความผิดอาญา ควรให้เจ้าพนักงานรับตัวพระภิกษุนั้นไปควบคุมไว้ในสถานที่ที่จัดไว้เฉพาะสำหรับดำเนินคดี ทั้งนี้ โดยไม่ขัดต่อพระธรรมวินัยและกฎหมาย”

๔. การคืนสถานภาพพระภิกษุกรณีไม่ผิดอาญาในกรณีที่พระภิกษุที่ถูกกล่าวหาว่ากระทำความผิดอาญาแล้วเจ้าหน้าที่ดำเนินการให้ลະสมณเพศ แต่ภายหลังพิสูจน์ได้ว่า ไม่ได้เป็นผู้กระทำความผิดอาญานั้น ควรตั้งหน่วยงานพิเศษขึ้นมาทำหน้าที่เป็นหน่วยงานที่รับผิดชอบโดยตรงเพื่อควบคุมตัวพระภิกษุที่กระทำความผิดระหว่างการดำเนินคดี

และคืนสถานภาพแก่พระภิกษุนั้น หากพิสูจน์ได้ว่ามิได้เป็นผู้กระทำความผิด

๕. ควรมีกระบวนการพิจารณาคดีเกี่ยวกับพระภิกษุกระทำผิดคดีอาญาแยกต่างหากจากบุคคลทั่วไป และดำเนินการจัดตั้งศาลสงฆ์อันเป็นศาลพิเศษเป็นแผนกหนึ่งต่างหากเพื่อพิจารณาพิพากษาคดีเกี่ยวกับพระภิกษุให้เหมาะสมแก่สมณสาธูป โดยแยกประเภทคดีที่อยู่ในอำนาจของศาลสงฆ์ คดีที่ไม่อยู่ในอำนาจของศาลสงฆ์ และบุคคล

ที่อยู่ในอำนาจของศาลสงฆ์ รวมถึงการแต่งตั้งตุลาการและระบบกระบวนการดำเนินคดีในศาลสงฆ์ให้ชัดเจน

๖. ควรให้พระวินัยธรวินิจฉัยความผิดของพระภิกษุตามพระวินัยเสียก่อน แล้วจึงมอบสิทธิให้เจ้าหน้าที่บ้านเมืองนำพระภิกษุที่กระทำผิดไปดำเนินคดีตามกระบวนการกฎหมายอาญาต่อไป เพื่อปกป้องสิทธิขั้นพื้นฐานของพระภิกษุให้เป็นไปตามรัฐธรรมนูญ

บรรณานุกรม

- กิตติวัฒน์ รัตนดิลก ณ ภูเก็ต. ๒๕๕๒. **คู่มือศึกษาพื้นฐานวิชากฎหมายรัฐธรรมนูญ**. พิมพ์ครั้งที่ ๒ กรุงเทพฯ: เสมาธรรม. / Rattanadiloknaphuket. 2009. **Khumue Sueksa Phuentshan Vija Kodmay Ratthathammanun**. 2nd reprinted. Bangkok: Semadharm.
- เกียรติขจร วัจนะสวัสดิ์. ๒๕๔๙. **คำอธิบายกฎหมายอาญาภาค ๑**. พิมพ์ครั้งที่ ๙. กรุงเทพฯ: จีรรัช. / Kiatkhacorn Vacansavat. 2006. **Khamathibay Kodmay Aya Phak 1**. 9th reprinted. Bangkok: Ciraraj.
- เกรียงไกร เจริญธนาวัฒน์. ๒๕๕๒. **หลักการพื้นฐานกฎหมายมหาชนว่าด้วยรัฐ รัฐธรรมนูญ และกฎหมาย**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพฯ: วิญญูชน. / Kriengkrai Charoenthanavat. 2009. **Lakkan Phuentshan Kodmay Mahajon Waduay Rat Ratthathammanun lae Kodmay**. 4th reprinted. Bangkok: Vinyujon.
- คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๕๓. **การปกครองคณะสงฆ์ไทย**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. / Faculty of Mahachulalongkomrajavidyalaya U. 2010. **Kanpokkhong Ganasong Thai**. 3rd reprinted. Bangkok: Mahachulalongkomrajavidyalaya U. Press.
- โชติ ทองประยูร. ๒๕๐๖. **คำบรรยายพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ: การศาสนา. / Chot Thongprayoon. 1963. **Khambanyay Phrarajabanyat Ganasong 2505 B.E.** 2nd reprinted. Bangkok: Kansasana.
- ทวีเกียรติ มีนะกนิษฐ. ๒๕๕๒. **มุมมองใหม่ในกฎหมายอาญา**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ: วิญญูชน. / Thaweekiat Meenakanit. 2009. **Mummong Mai nai Kodmay Aya**. 2nd reprinted. Bangkok: Vinyujon
- ธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พระ. ๒๕๔๑. **นิติศาสตร์แนวพุทธ**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพฯ: สหธรรมิก. / Darmapitaka (P.A. Payutto), Phra. 1998. **Nitisat Naew Buddh**. 3rd reprinted. Bangkok: Sahadharmik.
- ธวัช หนูคำ. ๒๕๔๑. **ปัญหาการดำเนินคดีอาญากับพระภิกษุสงฆ์ไทย**. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. / Tavat Nukum. 1998. **Problems in Criminal Action Against Thai Monks**. M.A. Thesis in Law. Chulalongkorn U.
- ธาริต เพ็งดิษฐ์. ๒๕๕๓. **เอกสารการสอนชุดวิชากฎหมายอาญาและอาชญาวิทยาชั้นสูง หน่วยที่ ๑๒**. นนทบุรี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช. / Tharit Pengdit. 2010. **Kodmay Aya lae Atyavidya Khansung Unit 12**. Nonthaburi: Sukhothaitthammatirat U. Press.
- บุญศรี มีวงศ์อุโฆษ. ๒๕๕๓. **กฎหมายรัฐธรรมนูญ**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพฯ: โครงการตำราและเอกสารประกอบการสอน คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. / Boonsri Mewongse-ukose. 2010. **Kodmay Ratthathammanun**. 4th reprinted. Bangkok: Thammasat U. Press.

- ปริศนา สมศักดิ์โยธิน. ๒๕๔๔. **ความผิดเกี่ยวกับศาสนาตามประมวลกฎหมายอาญา: ศึกษากรณีการกระทำความผิดต่อพระพุทธศาสนา**. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. / Prisana Somsakyotin. 2001. **Offences Relating Religion: Abuse of Bhuddist Case Study**. M.A. Thesis Faculty of Laws, Chulalongkorn U.
- ปลื้ม โชติษฐยางกูร. ม.ป.ป. **คำอธิบายพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ๒๕๐๕**. กรุงเทพฯ: ประยูรวงศ์. / Pluem Jotisthayangkun. [n.d.] **Khamathibay Phrarajabanyat Ganasong 2505 BE**. Bangkok: Prayunvong.
- พิน ดอกบัว. ๒๕๔๒. **พระพุทธศาสนากับคนไทย**. กรุงเทพฯ: ศิลปาบรรณาการ. / Fuen Dokbua. 1999. **Phra Buddhasasana kab Sangkhom Thai**. Bangkok: Silpabarnagan
- เมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตโต), พระ. ๒๕๓๙. **การปกครองคณะสงฆ์ไทย**. พิมพ์ครั้งที่ ๙. กรุงเทพฯ: สหธรรมิก. / Medhidharmabhorn (Prayun Dhammacitto), Phra. 1996. **Kanpokkhong Ganasong Thai**. 9th reprinted. Bangkok: Sahadharmik.
- วชิรญาณวโรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยา. ม.ป.ป. **ประมวลพระนิพนธ์ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส การคณะสงฆ์**. กรุงเทพฯ: ศรีศตวรรษ. / Vajirayanvarorot, H.M.J. Supreme Patriarch. [n.d.] **Pramuan Phraniphon H.M.J. Supreme Patriarch Vajirayanvarorot Kanganasong**. Bangkok: Srisatavas.
- วันรัตน์ (แดง สีลวฑฺฒโน), สมเด็จพระ. ๒๕๓๖. **พระปาฏิโมกข์แปล**. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช. / Vannarat (Daeng Silavaddhano), Somdecphra. 1993. **Prapatimok Plae**. Bangkok: Thaivaddhanaphanij.
- วินัย ล้าเลิศ. ๒๕๔๖. **กฎหมายอาญา ๑**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง. / Winai Lamlert. 2003. **Kodmay Aya 1**. Bangkok: Ramkhamhaeng U. Press.
- วิสาร พันธนะ. ๒๕๓๑. **เอกสารการสอนชุดวิชากฎหมายอาญา ๑: ภาคบทบัญญัติทั่วไป**. พิมพ์ครั้งที่ ๙. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช. / Visan Phandhuna. 1988. **Kodmay Aya 1: Phak Bodbanyad Thuapai**. 9th reprinted. Bangkok: Nonthaburi: Sukhothaithammatirat U. Press.
- สมพร พรหมพิตราร. ๒๕๓๙. **อาญาว่าดอาญาบ่าน**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ: นิติธรรม. / Sompom Promhitatom. 1996. **Aya Wad Aya Ban**. 2nd reprinted. Bangkok: Nitidharm.
- สุนัย มโนมัยอุตม. ๒๕๕๒. **ระบบกฎหมายอังกฤษ**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพฯ: เดือนตุลา. / Sunai Manomai-udom. 2009. **The English System of Laws**. 3rd reprinted. Bangkok: Duentula.
- ลัมพันธ์ เสริมชีพ. ๒๕๔๓. **คู่มือพระสงฆ์ไทย เจ้าอาวาสเป็นเจ้าพนักงานหรือไม่?**. กรุงเทพฯ: ส. เสริมมิตร. / Samphan Sermjip. 2000. **Khumue Phrasong Thai Chao-Avas Pen Phanakgnan Ruemai?**. Bangkok: S. Sermmit.
- อภิรัตน์ เพ็ชรศิริ. ๒๕๕๒. **ทฤษฎีอาญา**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ: วิญญูชน. / Apirat Petsiri. 2009. **Thritsadi Aya**. 2nd reprinted. Bangkok: Vinyujon.

อุดม สารเมธี (สารบรรณ), พระมหา. ๒๕๔๖. การศึกษาเปรียบเทียบกระบวนการยุติธรรมในพระพุทธศาสนา : ศึกษาเฉพาะกรณีนิคหกรรมในพระวินัยปิฎกกับกฏนิคหกรรมของมหาเถรสมาคม. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. / Udom Saramedhi (Saraban), Phamaha. 2003. A Comparative Study of the Process of Justice in Buddhism: A Case Study of the Suppression (Niggahakamma) in the Vinaya Pitaka and the Principles Enforced by Mahathera Council. M.A. Thesis, Mahachulalongkornrajavidyalaya U.